

**QADIMGI MISR MALIKALARINING DAVLATCHILIK
TARIXIDAGI HUQUQIY, SIYOSIY VA MADANIY ROLI**

Murodova Rahima Javhar qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola Qadimgi Misr malikalarining huquqiy, siyosiy va diniy roli jamiyatdagi ularning mustaqilligi va nufuzini ochib beradi. Arxeologik topilmalar, papiruslar va san'at asarlari ayollarning iqtisodiy, siyosiy va diniy faoliyatdagi keng qamrovini ko'rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlar tarixiy stereotiplarni qayta baholab, qadimgi Misrda ayollarning murakkab ijtimoiy mavqeini ilmiy asosda tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Misr, Misr malikalari, ayol hukmdor, siyosiy rol, diniy mavqe, iqtisodiy mustaqillik, nikoh va meros huquqi, arxeologiya va san'at, DNK tadqiqotlari, tarixiy stereotiplar

Qadimgi Misr jamiyati Sharq sivilizatsiyalari orasida ayollarning huquqiy, siyosiy va ijtimoiy maqomi bilan ajralib turadi. Bu jamiyatda ayollar nafaqat oilaviy hayot bilan cheklanmagan, balki siyosiy, iqtisodiy va diniy faoliyatlarda ham faol ishtirok etgan. Ayollarning huquqlari jinsga emas, ijtimoiy tabaqaga bog'liq bo'lgan va ular mustaqil shaxs sifatida tan olingan. Shu sababli Misr ayollari qadimgi Yunoniston va Rim jamiyatlaridagi ayol tushunchasidan sezilarli darajada farq qilgan.

Gender rollari va ijtimoiy mavqe xususida so'z yuritadigan bo'lsak, Qadimgi Misrda ayollar kasb tanlashdan tashqari deyarli barcha sohalarda erkaklar bilan teng hisoblangan. Erkaklar uy va davlat boshlig'i bo'lsa, ayollar uy xo'jaligini boshqarish bilan birga hunarmandchilik, pivo tayyorlash, shifokorlik, kotiblik va boshqa kasblarda faol ishtirok etgan. Ba'zi hollarda ular erkaklar ustidan hokimiyatga ham ega bo'lgan[1].

Qadimgi Misrda ayollar yozuv va ilm-fan bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘lgan. Kotiblar va shifokor ayollarning mavjudligi, arxeologik topilmalar orqali tasdiqlangan. Masalan, meditsina papiruslarida ayol shifokorlarning tavsiflari uchraydi. Ular ko‘pincha homiladorlik va tug‘ish, sut berish, hamda bolalarga oid tibbiy masalalar bilan shug‘ullangan.

Misr jamiyatining asosiy qadriyati Ma‘at — uyg‘unlik va muvozanat tamoyili bo‘lib, gender rollarida ham aks etgan. Ayollar qonun oldida erkaklar bilan teng huquqqa ega bo‘lib, mol-mulkni boshqarish, sotish, sudga murojaat qilish va ajrashish huquqlaridan foydalanish imkoniga ega edi[2].

Huquqiy maqomga to‘xtaladigan bo‘lsak, Ayolning huquqiy maqomi nikohdan keyin ham o‘zgarmagan. U erining mulkiga qo‘shilib ketmagan, shaxsiy mol-mulkini saqlab qolgan va mustaqil shaxs sifatida sud jarayonlarida qatnashgan. Nikoh diniy marosimdan ko‘ra ijtimoiy-huquqiy kelishuv shaklida bo‘lib, shartnomalarda tomonlarning moliyaviy majburiyatlari aniq ko‘rsatilgan. Ajralish holatida ayol o‘ziga tegishli mol-mulkni qaytarib olish huquqiga ega bo‘lgan[3]. Qadimgi Misrda nikoh shartnoma asosida tuzilgan va ayol ajrashish huquqiga ega bo‘lgan. Moliya va meros huquqi jinsga bog‘liq bo‘lmagan. Bu jihat qadimgi Mesopotamiya yoki Yunoniston bilan solishtirganda sezilarli farq qiladi

Arxeologik manbalar, jumladan Wilbour Papyrus va Brooklyn Papyrus kabi manbalar ayollarning yer egaligi, iqtisodiy faoliyat va sud jarayonlarida mustaqil ishtirokini tasdiqlaydi[4]. Bu hujjatlar ayollarning faqat oilaviy doirada emas, balki huquqiy subyekt sifatida ham tan olinganini ko‘rsatadi.

Iqtisodiy va kasbiy faoliyatda ayollar to‘qimachilik, oziq-ovqat tayyorlash, bozor savdosi, hunarmandchilik va yer boshqaruvi jarayonlarida faol qatnashgan. Ayol tabiblar, kotiblar va boshqa kasb egalari ham uchragan. Shu tariqa ayollar iqtisodiy subyekt sifatida mustaqil faoliyat yuritgan. Misr tarixida qirollik ayollari, xususan Hatshepsut va Nefertiti, iqtisodiy va

diplomatik siyosatda faol rol o‘ynagan, savdo ekspeditsiyalari va moliyaviy boshqaruvni amalga oshirgan[6].

Siyosiy va diniy mavqeda Qadimgi Misr diniy tasavvurida ayol timsoli muqaddaslik bilan bog‘langan. Onalik, hosildorlik va himoya tushunchalari ayol ilohalar — Isis, Hathor, Bastet kabi — orqali ifodalangan. Ibodatxonalarda xizmat qiluvchi ayollar, xususan “Amon xudoning xotini” unvoniga ega bo‘lgan shaxslar katta diniy va siyosiy nufuzga ega bo‘lgan[7]. Ushbu lavozimga ega shaxslar ibodatxona mol-mulkini boshqarish, soliq yig‘ish va hatto ayrim hududlarda hukumatning ayrim funksiyalarini amalga oshirish huquqiga ega bo‘lgan.

Qirollik ayollari siyosatda faol ishtirok etgan. Qirolicha Tiye va Nefertiti davlat boshqaruvida muhim rol o‘ynagan. Hatshepsut to‘laqonli fir‘avn sifatida mamlakatni boshqarib, savdo ekspeditsiyalari tashkil qilgan, ibodatxonalar qurdirgan va o‘z hokimiyatini mustahkamlash uchun erkak fir‘avn atributlarini saqlab haykallar yaratgan. Nefertiti diniy islohotlar jarayonida faol rol o‘ynagan. Kleopatra VII esa Rim siyosati bilan hamkorlik qilgan, davlat moliyasini nazorat qilgan va Misrni Rim siyosiy maydonida markazda ushlab turgan[8].

San‘at va vizual tasvirlar. Malikalar san‘at asarlarida uzun liboslar, murakkab bosh kiyinchoqlar va ibodat sahnalari bilan tasvirlangan. Abu Simbel majmuasi malikalar madaniy va siyosiy rolini vizual tarzda aks ettiradi: qirolicha va fir‘avn haykallari bir xil balandlikda ko‘rsatilgan, bu odatda qadimgi Misr san‘atida noyob holatdir.

Nefertari (Meritmut) va Nefertiti kabi malikalar devoriy relieflarda xudolarga sovg‘a keltirayotganda yoki ibodatlarda ishtirok etayotgandek tasvirlangan. Nefertiti Busti — miloddan avvalgi 1345-yilda yaratilgan — qadimgi Misr san‘ati estetik namunasi bo‘lib, malikalar timsolining siyosiy va madaniy obro‘ini ifodalaydi. San‘atshunoslar bu devoriy bo‘yoqlarni qadimgi

Misr insonining keyingi hayotga bo‘lgan qarashlari va diniy tushunchalari bilan bog‘liq murakkab ijtimoiy qatlam sifatida baholaydilar[6].

Ayollar, xususan malikalar, arxitektura va shaharsozlikda ham o‘z izini qoldirgan. Abu Simbel va Deir el-Bahri majmualarida Nefertari va Hatshepsutning hayotiy va diniy tasvirlari nafaqat diniy rolini, balki jamiyatdagi siyosiy va iqtisodiy ta‘sirini ham ochib beradi. Bu majmualar malikalar va fir‘avnlarni orasidagi ijtimoiy muvozanatni vizual ravishda namoyish qiladi

So‘nggi yillarda arxeologik qazishmalar, DNK tahlillari va texnologik yutuqlar qadimgi Misr malikalarining hayoti haqida yangi ma‘lumotlar bergan. Luxor va Deir el-Bahri majmualarida topilgan yozuvlar Hatshepsutning savdo, diplomatiya va iqtisodiy faoliyatini yoritadi. Yadroviy DNK tadqiqotlari saroy mumiylarining genetik aloqalarini aniqlashga imkon bergan, bu esa qadimgi Misr nasl-nasab tizimi va hokimiyat uzluksizligini chuqurroq tushunishga yordam beradi[7].

Zamonaviy tarixshunoslik Kleopatra va boshqa malikalar obrazini romantik talqinlardan chiqarib, ularni siyosiy, iqtisodiy va diniy faoliyat bilan bog‘liq mustaqil shaxs sifatida baholaydi. Shu tariqa qadimgi Misr malikalarining maqomi faqat go‘zallik yoki oilaviy obro‘ bilan cheklanmagan, balki keng qamrovli siyosiy va iqtisodiy rolni ham o‘z ichiga olgan.

Shuningdek, tarixiy stereotiplar, masalan Kleopatraning faqat Rim siyosatchilari bilan roman aloqalari orqali e‘tirof etilishi, ilmiy tadqiqotlar orqali qayta baholangan. Kleopatra yetuk siyosatchi va diplomatik mahoratga ega hukmdor bo‘lgan, Hatshepsut va Nefertitining siyosiy va diniy roli esa arxeologik manbalar orqali aniq tasdiqlangan[8].

Arxeologik manbalar shuni ko‘rsatadiki, ayollar ba‘zan harbiy va strategik rollarda ham ishtirok etgan. Masalan, Hatshepsut o‘zini fir‘avn sifatida tasvirlab, mamlakatni himoya qilish va savdo ekspeditsiyalarini yo‘lga qo‘yishda strategik qarorlar qabul qilgan. Bundan tashqari, ba‘zi ayol

hukmdorlar davlat mudofaasini qo‘llab-quvvatlash uchun shaxsiy zaxiralarni boshqarishgan.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, Qadimgi Misr jamiyatida ayollar huquqiy, iqtisodiy va siyosiy mustaqillikka ega bo‘lgan, mol-mulkni boshqarish, meros qoldirish, nikoh shartnomalarini tuzish va sud jarayonlarida ishtirok etish imkoniga ega edi. Qirollik ayollari davlat boshqaruvida muhim rol o‘ynagan. Malikalar san’at, arxitektura va diniy yozuvlarda o‘z nufuzini namoyon qilgan, zamonaviy tadqiqotlar ularning siyosiy va iqtisodiy faoliyatini ham yoritgan. Shu tariqa, qadimgi Misr ayollarining maqomi boshqa qadimgi sivilizatsiyalarga nisbatan ancha ilg‘or va murakkab tizim sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Robins, G. Women in Ancient Egypt. Cambridge: Harvard University Press, 1993, pp. 45–78.
2. Tyldesley, J. Hatchepsut: The Female Pharaoh. London: Viking, 1995, pp. 12–50.
3. Meskell, L. Private Life in Ancient Egypt. Princeton: Princeton University Press, 2002, pp. 101–130.
4. Bryan, B. Papyrus Wilbour and Women’s Property Rights in Ancient Egypt. Journal of Egyptian Archaeology, 94, 2008, pp. 23–45.
5. Robins, G. The Art of Ancient Egypt. Cambridge: Harvard University Press, 2008, pp. 200–250.
6. Dodson, A., & Hilton, D. The Complete Royal Families of Ancient Egypt. London: Thames & Hudson, 2004, pp. 55–95.
7. Schuenemann, V. J. et al. Ancient Egyptian Genetic Studies: Insights into Royal Lineages. Nature Communications, 8, 2017, pp. 15694–15705.
8. Fletcher, J. Cleopatra the Great: The Woman Behind the Legend. London: HarperCollins, 2008, pp. 30–90.